บทบาทพระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน*

THE ROLE OF BUDDHIST MONKS IN DRIVING SUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT

พระสมชัย สุทฺธจิตฺโต (มงคลมุทิตา)[1], สมพงษ์ แซ่ท้อ[2] และ สุดใจ วงละคร[3]

Phra Somchai suddhacitto (Mongkhonmuthita)[1], Somphong Saethor[2] and Sudjai Wonglakorn[3]

[1-2]วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1-2]Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

[3]อนุศาสนาจารย์ กองพลทหารราบที่ 11 จังหวัดฉะเชิงเทรา

[3]Former Buddhist Chaplain, 11th Infantry Division, Chachoengsao Province, Thailand

Corresponding Author's Email: somchai.mong@mcu.ac.th

วันที่รับบทความ : 7 พฤษภาคม 2569; วันแก้ไขบทความ 16 พฤษภาคม 2569; วันตอบรับบทความ : 18 พฤษภาคม 2569

Received 7 May 2026; Revised 16 May 2026; Accepted 18 May 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งอธิบายบทบาทพระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน โดยชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม และระเบียบแบบแผนของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ในอดีตวัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในด้านการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจิตใจ ควบคู่กับการสงเคราะห์ประชาชนและการดูแลทรัพยากรของชุมชน ภายใต้บริบทของสังคมที่ยังไม่ซับซ้อนมากนัก เมื่อสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงและมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น พระสงฆ์ได้ปรับบทบาทให้สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน ทั้งในด้านความคิด จิตใจ และการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม อันนำไปสู่การพัฒนาที่มีลักษณะบูรณาการและเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ บทบาทของพระสงฆ์

Citation:

* พระสมชัย สุทฺธจิตฺโต (มงคลมุทิตา), สมพงษ์ แซ่ท้อ และ สุดใจ วงละคร. (2569). บทบาทพระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน. วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, 4(4), 1780-1802.

Phra Somchai suddhacitto (Mongkhonmuthita), Somphong Saethor and Sudjai Wonglakorn. (2026). The Role Of Buddhist Monks In Driving Sustainable Community Development. Journal of Interdisciplinary Social Development, 4(4), 1780-1802.;

DOI: https://doi.org/10.

Website: https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/

ในสังคมร่วมสมัยจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการเผยแผ่หลักธรรม หากยังขยายไปสู่การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ไปจนถึงสังคมโดยรวม โดยมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความร่วมมือ การปลูกฝังคุณค่าและจิตสำนึกสาธารณะ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ พร้อมทั้งเชื่อมโยงภาคส่วนต่าง ๆ ให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งอันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนให้เกิดความสมดุล มั่นคงและนำไปสู่ความยั่งยืนของสังคมในระยะยาว

คำสำคัญ: บทบาท, พระสงฆ์, การพัฒนาชุมชน, พระพุทธศาสนา, ความยั่งยืน

Abstract

This article aims to explain the role of monks in driving community development toward sustainability. It highlights that Buddhism is a fundamental foundation shaping the lifestyle, values, and social norms of Thai society over a long period. In the past, temples and monks served as community centers, providing moral, ethical education and spiritual development, alongside welfare services and the management of community resources, within the context of relatively simple society. As society became more complex and dynamic, monks adapted their roles accordingly by applying Buddhist principles to promote the quality of life of people, in terms of thoughts, mind, and appropriate way of life, leading to integrated and systematic development. In contemporary society, the role of monks extends beyond merely disseminating Buddhist teachings; they also act as spiritual leaders and key mechanisms for driving community development at all levels, from individuals, families and society. It plays a crucial role in strengthening cooperation, instilling public values and consciousness, conserving local resources and culture, and connecting various sectors to form strong collaborative networks. These efforts are vital fundamental to balance, and stable community development that leads to long-term social sustainability.

Keywords: Role, Monks, Community Development, Buddhism, Sustainability

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมายาวนาน จึงเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาและการจัดระเบียบโครงสร้างทางสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง การศึกษา วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตประจำวัน ล้วนมีวัดเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนภายใต้สถาบันพระพุทธศาสนา โดยวัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ หลักธรรมทางศาสนา คุณธรรมจริยธรรม รวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมสู่ประชาชนในสังคมอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ วัดจึงมิใช่เพียงศาสนสถาน หากแต่เป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชนอย่างแนบแน่น ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนจึงมีลักษณะเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกันในทุกช่วงของชีวิต ตั้งแต่กำเนิดจนถึงวาระสุดท้าย อันสะท้อนให้เห็นว่าวัดเปรียบเสมือนศูนย์รวมทางจิตใจและจิตวิญญาณของชุมชนอย่างแท้จริง และในขณะเดียวกันชุมชนก็เปรียบเสมือนร่างกาย ที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องอาศัยเกื้อกูลและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นวัดและชุมชนจะต้องสมานฉันท์ให้ความร่วมมือร่วมใจพัฒนาทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดการรวมตัวของบุคคล กลุ่มองค์กรชุมชน และเครือข่ายประชาชนภายในพื้นที่เดียวกัน โดยมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ในระดับพื้นฐาน การรวมตัวดังกล่าวมักอยู่ในรูปของหมู่บ้านหรือชุมชนรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เผชิญร่วมกัน เช่น ชุมชนชนบทหรือชุมชนทางวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนถึงความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนในการพัฒนาและดูแลสังคมของตนเองให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

ปัจจุบันวัดในประเทศไทยมีจำนวนมากกว่า 44,076 แห่งทั่วประเทศ ซึ่งกระจายอยู่ในทุกภูมิภาคและทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในระดับพื้นที่อย่างครอบคลุม (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2567) สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของวัดในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่มีบทบาททั้งในเชิงจิตวิญญาณและการพัฒนาในระดับฐานราก ขณะเดียวกันแนวทางการพัฒนาประเทศตามกรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะสถาบันศาสนาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน รวมถึงการส่งเสริมบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

นอกจากนี้นโยบาย “วัด ประชา รัฐ สร้างสุข” ยังเป็นกลไกสำคัญที่บูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด ราชการและประชาชน เพื่อพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต อันสะท้อนถึงการปรับบทบาทของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับบริบทการพัฒนาสมัยใหม่ (พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, 2563)

อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมสมัย พระสงฆ์และวัดกำลังเผชิญกับความท้าทายหลากหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มห่างไกลศาสนา การลดลงของจำนวนผู้เข้ามาบวช ตลอดจนผลกระทบจากสื่อและเทคโนโลยีที่มีต่อภาพลักษณ์ของคณะสงฆ์ รวมถึงข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการทรัพยากรภายในวัด ซึ่งล้วนส่งผลต่อศักยภาพในการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจและการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน (พระมหาสุทิตย์ อาภากโร, 2564) ขณะเดียวกัน การดำรงอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมยังคงก่อให้เกิดการรวมตัวของบุคคล กลุ่มองค์กร และเครือข่ายภายในพื้นที่เดียวกัน โดยมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ซึ่งมักปรากฏในรูปของหมู่บ้านหรือชุมชนที่เกิดจากความร่วมมือในการเผชิญและแก้ไขปัญหาร่วมกัน อันสะท้อนถึงพลังของการรวมกลุ่มและความรับผิดชอบร่วมกันของคนในสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

วัดถือเป็นสถาบันสำคัญยิ่งในสังคมไทย ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในชุมชนและเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมที่ไม่อาจแยกขาดออกจากวิถีชีวิตได้ พระสงฆ์ในฐานะผู้แทนของวัดจึงมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับสังคมอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้พระสงฆ์มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับชุมชนและทำหน้าที่เป็นผู้นำในหลายมิติ เมื่อวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ พระสงฆ์จึงมีสถานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นที่เคารพศรัทธา และเป็นศูนย์รวมแห่งความร่วมมือของประชาชน นอกจากนี้ วัดยังมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตลอดจนเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่าวัดเปรียบเสมือนศูนย์กลางของชุมชน ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความคิดและการดำรงอยู่ของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530)

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่าสามารถจำแนกออกเป็น 3 ประการสำคัญ ได้แก่ 1) การเผยแผ่ด้วยปริยัติ (การศึกษา) เพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ และพัฒนาความคิดของประชาชนให้สามารถพิจารณาไตร่ตรองได้ด้วยตนเอง 2) การเผยแผ่ด้วยการปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและก่อให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น และ 3) การเผยแผ่ด้วยการเข้าถึงปฏิเวธ คือ การดำรงตนอย่างมีความสุขจากการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง

อันนำไปสู่ความเชื่อมั่นและเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นเกิดความตั้งใจในการประพฤติปฏิบัติตาม (เบญจา มังคละพฤกษ, 2552)

บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยมีลักษณะเด่นในการทำหน้าที่สงเคราะห์ทางจิตใจเป็นสำคัญ อันเป็นการเกื้อกูลด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่ประชาชน ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุย่อมดำเนินไปในลักษณะทางอ้อม โดยอาศัยการชี้นำ แนะนำ และประสานให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากรเพื่อประโยชน์ส่วนรวม พระสงฆ์จำเป็นต้องมีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภาวะผู้นำเพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อพระพุทธศาสนาและสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ก่อนที่จะกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ผู้เขียนเห็นสมควรเริ่มต้นจากการอธิบายความหมายของการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามไว้อย่างหลากหลาย มิติแตกต่างกันไปอันจะได้นำเสนอเป็นลำดับต่อไปดังนี้

1. ความหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน คือ การยึดคนเป็นศูนย์กลาง โดยเชื่อว่าคนจะต้องมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน การปฏิบัติ บำรุงรักษา และสามารถพึ่งตนเองได้ต้องใช้วิถีประชาธิปไตย โดยความคิดริเริ่มต้องมาจากคนในชุมชนเป็นความต้องการของชุมชน เป็นกระบวนการของชุมชน เป็นการศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคนสู่ชุมชน

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1987) ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) อธิบายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนาไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ในชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา อันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ กล่าวโดยสรุป

การพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่มีการวางแผน (Planned Community Change)

กรมการพัฒนาชุมชน (2563) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้าน และชุมชน ให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำเอาบริการของรัฐบาลผนวกเข้ากับความต้องการของประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการที่ใช้พัฒนาความรู้ของคนในชุมชน โดยการรวมกำลังระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมมือกันที่มีการวางแผนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น การปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรมของชุมชนนั้น เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก ผู้เขียนได้ค้นคว้าแนวคิดในการพัฒนาชุมชนจากนักวิชาการต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1955) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนว่า เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้มีเจริญและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเพื่อเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติได้อย่างเต็มศักยภาพ

โกวิทย์ พวงงาม (2553) ได้อธิบายว่า แนวคิดของการพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างมีระบบและมีแบบแผน โดยกำหนดทิศทางและเป้าหมายไว้อย่างชัดเจน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การดำเนินงานอาจเกิดจากภาครัฐ ภาคเอกชน หรือความร่วมมือระหว่างทั้งสองฝ่าย ครอบคลุมมิติสำคัญทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพ และวัฒนธรรมขณะเดียวกัน การพัฒนาชุมชนยังมุ่งเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ควบคู่ไปกับการเรียนรู้และอนุรักษ์ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม

วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ศาสนา และภาษา ซึ่งล้วนเป็นพื้นฐานสำคัญของความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

สมชาย ศรีวิรัตน์ (2560) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนไว้ คือ พื้นฐานในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น สิ่งสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่จะสามารถทำงานกับประชาชนได้อย่างถูกต้อง และทำให้งานมีประสิทธิภาพ อันประกอบด้วยแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนา ชุมชนในระดับการปฏิบัติ มีดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชนโดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน ไปจนถึงการดูแลรักษาผลลัพธ์ของการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2) การพึ่งพาตนเองของชุมชน เป็นหลักการพื้นฐานที่มุ่งเสริมสร้างศักยภาพให้ประชาชนสามารถดูแลและพัฒนาตนเองได้มากยิ่งขึ้น โดยมีภาครัฐทำหน้าที่สนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถ ตามความเหมาะสมของบริบทและโอกาส

3) การส่งเสริมความคิดริเริ่มของประชาชน การดำเนินงานพัฒนาควรตั้งอยู่บนฐานความคิดของคนในชุมชนเอง โดยอาศัยกระบวนการประชาธิปไตย พร้อมทั้งกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ การแสดงความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

4) การยึดความต้องการของชุมชนเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและองค์กรในชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและนำไปสู่การร่วมกันดูแล รักษา และสืบสานผลของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากแนวคิดดังที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงและยกระดับทั้งคนและชุมชนให้ดีขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยพลังความร่วมมือของประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรในชุมชน มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความเจริญในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มั่นคงและยั่งยืน

บทบาทพระสงฆ์กับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

1. บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในอดีต

ในสมัยพุทธกาล สภาพสังคมอินเดียมีลักษณะการปกครองแบบราชาธิปไตย เศรษฐกิจมีการขยายตัวด้านการค้า ขณะที่โครงสร้างสังคมแบ่งออกเป็นวรรณะอย่างชัดเจน โดยวรรณะสูง ได้แก่ กษัตริย์และพราหมณ์ มีอำนาจและทรัพย์สิน ส่วนวรรณะต่ำจำนวนมากประสบความยากจนและถูกจำกัดสิทธิทางสังคม พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2530) อธิบายว่า ในด้านศาสนา พราหมณ์มุ่งเน้นพิธีกรรมเพื่อตอบสนองชนชั้นปกครอง ขณะที่กลุ่มสมณะได้แสวงหาความจริงของชีวิตและก่อให้เกิดลัทธิความเชื่อต่าง ๆ พร้อมทั้งมีการแข่งขันทางความคิดและการเผยแผ่คำสอนอย่างกว้างขวาง

พระพุทธศาสนาก็เป็นอีกศาสนาหนึ่งที่มีบทบาทต่อสังคมมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์และพระสาวกได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ได้เสด็จออกเผยแผ่พระธรรมคำสอนแก่ประชาชนทุกชนชั้นและวรรณะ ท่ามกลางบริบทของการแข่งขันทางความเชื่อในยุคนั้น จนกระทั่งประชาชนจำนวนมาก โดยเฉพาะชนชั้นผู้นำทางสังคม เช่น กษัตริย์และพราหมณ์ เกิดศรัทธาเลื่อมใส เข้ามาบวชและให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย 4 อย่างกว้างขวาง ดังนั้น บทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการทำงานกับชุมชนในสมัยนั้นสรุปได้เป็น 3 ประการหลัก ดังนี้

1. การมีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้และเสริมสร้างคุณธรรมทางจิตใจแก่ประชาชนในชุมชน ดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎก เช่น ในวินัยปิฎก มหาวรรคสรุปได้ว่า “พระอัสสชิแสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชกถึงเหตุเกิดของธรรมและการดับของธรรมจนอุปติสสปริพาชกได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน” (วิ.ม. 4/60/65) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในสังยุตนิกาย ขันธวารวรรค สรุปได้ว่า “พระสารีบุตรได้ชี้แจงถึงการฉันข้าวของพระที่บริสุทธิ์ถูกต้องตามหลักแก่นางปาราชิกาชื่อว่าสูจิมุขีจนนางหายสงสัยและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา” (สำ.ข. 17/22/59) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์สรุปได้ว่า “พระสารีบุตรได้ไปเยี่ยมอนาถคฤหบดีในขณะเจ็บป่วย หนัก พร้อมทั้งแสดงธรรมเพื่อชี้แนะแนวทางแห่งการปล่อยวางไม่ยึดติดในสรรพสิ่ง ครั้นเมื่ออนาถคฤหบดีสิ้นแล้วก็ได้ไปอุบัติในสุคติภูมิ คือ ดุสิตสวรรค์ (ม.อุ. 14/178/136-139)(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. การมีส่วนร่วมในการเกื้อกูลและช่วยเหลือสังคม ดังปรากฏในธรรมบทว่า“พระสารีบุตรได้ให้ความอนุเคราะห์แก่ราธะพราหมณ์ผู้ชราภาพและยากไร้ ด้วยการอุปสมบทให้เป็นภิกษุ พร้อมทั้งทำหน้าที่เป็นอาจารย์คอยอบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งพระราธะสามารถ

บรรลุพระอรหัตผลได้ในที่สุด” และในมัชฌิมนิกายมัชฌิมปัณณาสก์สรุปได้ว่า “พระองคุลิมาลได้ตั้งสัจอธิษฐานเพื่อเกื้อกูลหญิงมีครรภ์รายหนึ่ง จนสามารถคลอดบุตรได้โดยปลอดภัยและราบรื่น”

3. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติและอาศัยธรรมชาติเป็นที่ฝึกฝนตนเองให้ได้บรรลุธรรม จึงเป็นธรรมดาที่พระสงฆ์กับธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีหลักการอยู่ 3 ประการ คือ

1) หลักการที่มองว่าต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิตนั้น พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อพืชพรรณทั้งหลายว่าเป็นองค์ประกอบของชีวิต เป็นทั้งแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์ และยังเป็นที่สถิตของรุกขเทวดา ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติข้อวินัยกำหนดโทษอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ทำลายต้นไม้หรือพืชพันธุ์โดยไม่สมควร ซึ่งได้กล่าวไว้ในวินัยปิฎกมหาวรรค เช่น ภิกษุชาวเมืองอาฬวีที่ตัดต้นไม้ ทำให้วิมานเทวดาได้รับความเสียหาย เป็นต้น

2) หลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามจำเป็นเท่านั้น พระพุทธศาสนาเน้นการประหยัดหรือใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็นและให้คุ้มค่าที่สุด ไม่นิยมฟุ่งเฟ้อตามค่านิยมต่าง ๆ เห็นได้จากที่พระอานนท์ ได้ชี้แจงให้พระเจ้าอุเทนเห็นถึงการที่พระสงฆ์ใช้สิ่งของอย่างประหยัดและคุ้มค่า เช่น วิธีการใช้ผ้าจีวรจนพระองค์เข้าใจและหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตรัสไว้ในวินัยปิฎกมหาวรรคปรับอาบัติ (โทษ) แก่ภิกษุที่ประดับตกแต่งสิ่งของจนเกินควร เช่น ปรับอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุชาวเมืองภัฑฑิยะ ซึ่งประดับตกแต่งรองเท้าอย่างสวยงาม เช่น รองเท้าสานด้วยหญ้า รองเท้าทำด้วยเงิน รองเท้าทำด้วยทอง เป็นต้น

3) พระพุทธศาสนายึดหลักว่าสรรพสัตว์ล้วนมีชีวิตและควรได้รับความเมตตากรุณา พระสงฆ์จึงดำเนินชีวิตโดยหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนแม้ต่อสัตว์เล็กน้อย ทั้งนี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยกำหนดโทษอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำการอันเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ ดังปรากฏในวินัยปิฎกมหาวรรค เช่น กรณีภิกษุชาวเมืองอาฬวีที่ใช้ดินหรือน้ำซึ่งมีสัตว์ปะปนอยู่ในการก่อสร้างหรือรดพืชพรรณบ้าง เป็นต้น

บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในอดีต เมื่อเชื่อมโยงกับบริบทในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของบทบาทที่มิได้หยุดนิ่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม กล่าวคือ ในอดีตวัดและพระสงฆ์ดำรงฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งในด้านการศึกษา การถ่ายทอดองค์ความรู้ ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ส่งผลให้พระสงฆ์มีทุนทางสังคมในระดับสูงโดยธรรมชาติ อันเกิดจากความศรัทธา ความไว้วางใจ และเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของชุมชน

(Putnam, 2000) ซึ่งเอื้อต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณะและการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพอย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่สังคมร่วมสมัย บทบาทดังกล่าวกลับเผชิญกับข้อจำกัดและความท้าทายหลายประการ อาทิ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ การขยายตัวของสื่อและเทคโนโลยี ตลอดจนโครงสร้างสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น ส่งผลให้ทุนทางสังคมของพระสงฆ์ในบางพื้นที่ลดลงหรือเปลี่ยนรูปไป จากเดิมที่เป็น “bonding social capital” ที่เข้มแข็งภายในชุมชน กลับไม่สามารถพัฒนาไปสู่ “bridging social capital” ที่เชื่อมโยงกับภาคส่วนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้พระสงฆ์บางรูปไม่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนได้เท่าที่ควร ในขณะที่พระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ มักเป็นผู้ที่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ เปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของ (Chambers, 1994) ที่เน้นการให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

นอกจากนี้ ความแตกต่างระหว่างพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน มิได้อยู่ที่สถานะทางศาสนาเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่ระดับและลักษณะของทุนทางสังคมที่สามารถสร้างและใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ พระสงฆ์ที่ยังคงยึดติดกับรูปแบบการดำเนินงานแบบบนลงล่าง (top-down) โดยขาดการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ย่อมประสบข้อจำกัดในการเข้าถึงและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ในทางตรงกันข้าม พระสงฆ์ที่สามารถบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ย่อมมีศักยภาพในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้แก่ชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งในมิติของการพัฒนาร่วมสมัย เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนและพลังทางวัฒนธรรมเชิงพุทธ จะพบว่าพระสงฆ์ยังคงสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม หากสามารถแปรเปลี่ยนคุณค่าทางศาสนาให้กลายเป็นพลังทางสังคมที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความเอื้ออาทร และความรับผิดชอบร่วมกันในระดับชุมชนได้อย่างแท้จริง อันสะท้อนให้เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในอดีตมิได้เป็นเพียงภาพสะท้อนเชิงประวัติศาสตร์ หากแต่เป็นทุนทางสังคมที่ทรงคุณค่า ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนในอนาคตได้อย่างมีนัยสำคัญ

2. บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน

สังคมไทยในปัจจุบันมีความซับซ้อนและเผชิญกับปัญหาที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้บทบาทของพระสงฆ์จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของสังคมได้อย่างเหมาะสม

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า เป็นผู้ให้ธรรมทาน คือการให้ธรรม เป็นการพยายามชี้แจงแนะนำหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยเหลือให้มนุษย์ได้ประสบสิ่งดีงาม ฯลฯ สถาบันสงฆ์ (วัดและพระสงฆ์) เป็นสถาบันใหญ่ในสังคมไทยย่อมต้องเกี่ยวข้องมีบทบาทในทางสังคม พฤติกรรม กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กระทำมีผลกระทบต่อสังคมบ้าง ความเป็นไปในสังคมมีผลต่อสถาบันสงฆ์บ้าง ฉะนั้น จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระธรรมคำสอน หรือพระสงฆ์ในรูปสถาบันหรือวัดวาอารามก็ตามจะต้องเกี่ยวข้องกับสังคมพระสงฆ์เองจึงควรมีบทบาททั้งต่อตนเองและสังคม คือ

1. บทบาทต่อตนเองและสังคมสงฆ์ คือ มีหน้าที่ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์

2. บทบาทต่อสังคมคฤหัสถ์ (ชาวบ้าน) คือมีหน้าที่

1) ให้การศึกษา หมายถึง การอบรมสั่งสอนผู้อื่นให้ดำรงชีวิต โดยอาศัยความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

2) การเผยแพร่ หมายถึง การช่วยให้มีการปฏิบัติธรรมเป็นประโยชน์ต่อสังคม

3) การสงเคราะห์ประชาชน หมายถึง การให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชน โดยปฏิบัติหน้าที่ตามสมณเพศของตนเอง

สมบูรณ์ สุขสำราญ, (2530) ได้เสนอลักษณะบทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ควรมีแนวทางหลัก 2 แนวทาง ได้แก่ การพัฒนาที่เน้นจิตใจแนวหนึ่งและการพัฒนาที่เน้นด้านวัตถุอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งมีสาระสำคัญแตกต่างกัน ดังนี้

1. การพัฒนาด้านจิตใจ ควรจะดำเนินการพัฒนาเป็นขั้นตอน คือ

1.1 เริ่มจากกลุ่มคนส่วนน้อยไปสู่กลุ่มคนส่วนมาก กล่าวคือ

1) ตัวเอง ผู้อื่น กลุ่ม ชุมชน ลักษณะนี้เป็นการเริ่มต้น การพัฒนาที่ตัวเราเองเป็นพื้นฐาน เพื่อเป็นแบบอย่างอันดีต่อผู้อื่น เมื่อเราสามารถพัฒนาตนเองจนเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นได้แล้วจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้น

2) ให้การพัฒนาต่อบุคคลอื่นโดยเริ่มทดลองดำเนินการในกลุ่มเล็ก ๆ ก่อน แต่การพัฒนาลักษณะนี้จะต้องดำเนินการโดยไม่ให้ชาวบ้านรู้ตัว เมื่อผลที่ได้จากการทดลอง

พัฒนาในกลุ่มดังกล่าวประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านในครัวเรือนอื่น ๆ จะสามารถมองเห็นถึงประโยชน์ของการพัฒนา และจะเข้ามาร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วยในที่สุด

1.2 สนับสนุนให้มีการตั้งคณะกรรมการของหมู่บ้านคอยดูแลความสงบและความสามัคคีในหมู่บ้าน เช่น คณะกรรมการประนีประนอมปัญหาและความขัดแย้ง เพื่อพยายามสร้างสรรค์ความสามัคคีในหมู่ชาวบ้านให้สามารถอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

1.3 ใช้นโยบายและมาตรการให้ ลด ละ เลิก อบายมุขต่าง ๆ เช่น ตั้งกรรมการเฉพาะกิจทางศาสนา เพื่อรวบรวมเงินที่ชาวบ้านให้มาแก่ญาติโยมที่จัดงานประเพณีต่าง ๆ ไม่ให้นำไปใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้จ่ายไปในทางอบายมุข เช่น การเลี้ยงเหล้า เป็นต้น

2. การพัฒนาด้านวัตถุ มิได้หมายถึงเพียงการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เช่น อาคารเรียน ถนน หรือศาลาเท่านั้น หากแต่พิจารณาได้จากเป้าหมายของการพัฒนาเป็นสำคัญ โดยการพัฒนาด้านจิตใจมุ่งเน้นให้ประชาชนสามารถนำหลักศีลธรรมไปประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิต ขณะที่การพัฒนาด้านวัตถุมุ่งสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนและชุมชน อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น ดังนั้น การพัฒนาด้านวัตถุจึงมีขอบเขตครอบคลุมในหลายลักษณะ ดังนี้

2.1 การจัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ เช่น กองทุนเงินกู้ ธนาคารข้าว ธนาคารยา ธนาคารควาย กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ กองทุนวันละบาท เป็นต้น

2.2 การพัฒนาการศึกษาแก่บุคคลในทุกระดับและทุกวัย เพื่อการเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจในทางโลก โดยมีเป้าหมายให้สามารถนำเอาความรู้และสถานภาพทางสังคมดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ทั้งของตนเองและชุมชนให้ดีขึ้น ครอบคลุมทั้งการศึกษา การเสริมความรู้ในการอาชีพต่าง ๆ เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างไม้ รวมไปถึงการฝึกอบรมในด้านสาธารณสุขต่าง ๆ ด้วย

2.3 การสร้างสาธารณประโยชน์และสาธารณูปการต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ปรับปรุงซ่อมแซมถนนหนทาง เป็นต้น

2.4 การพัฒนาเกษตรกรรม เช่น การส่งเสริมการเพาะปลูกพืชชนิดใหม่ ๆ การสร้างระบบชลประทานขนาดเล็ก การฝึกอบรมการพัฒนาการเกษตรและปศุสัตว์ เป็นต้น

พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิด โดยพระพุทธองค์ทรงเน้นให้พระสงฆ์ตระหนักถึงสถานภาพที่แตกต่างจากฆราวาส และการดำรงชีพที่ต้องอาศัยปัจจัยจากฆราวาส

เป็นสำคัญ พร้อมทั้งทรงกำหนดมิให้พระสงฆ์คลุกคลีใกล้ชิดกับฆราวาสมากเกินสมควร ทั้งนี้ พระสงฆ์พึงปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน โดยการเผยแผ่พระธรรมคำสอนและชี้นำทางจิตวิญญาณด้วยจิตเมตตากรุณา ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์เริ่มจากบทบาทภายในของคณะสงฆ์แล้วส่งผลต่อสังคมต่อชุมชนในวงกว้างมากยิ่งขึ้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านสาธารณสุข และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาชุมชนด้านสังคม

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสังคมและชุมชนในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะด้านการอบรมปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่ประชาชน นักเรียน และนักศึกษา ผ่านการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ เช่น การช่วยเหลือผู้ยากไร้ การอุปการะเด็กกำพร้า ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา อาทิ การจัดตั้งโรงเรียนก่อนวัยเรียน และโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมบาลี และสามัญศึกษา เพื่อขยายโอกาสทางการเรียนรู้ให้แก่เยาวชนในชุมชนอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เสมือนนักสังคมสงเคราะห์ โดยมีบทบาทในการให้คำปรึกษาแก้ไขปัญหาสังคม และเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมจิตใจในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและการจัดกิจกรรมของชุมชน อันนำไปสู่การเสริมสร้างความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความสงบสุขในระดับชุมชนและสังคมท้องถิ่นได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

พิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร (2540) กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในชุมชนซึ่งพระสงฆ์แต่ละรูปก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านสังคม พระสงฆ์จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี โดยตั้งมั่นในวัดทำการเทศนาสั่งสอนในลักษณะกลุ่มย่อย โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น การปลูกฝังคุณธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเห็นอกเห็นใจ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม ผ่านการให้ทานและการแบ่งปัน โดยมีพระสงฆ์หลายรูปที่เป็นแบบอย่างสำคัญ อาทิ พระอาจารย์เทอดศักดิ์ จนฺทโชโต, พระครูพิทักษ์พีชคามเขต, พระอาจารย์อเนก เตชวโร และพระพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทฺธิสีโล) ซึ่งล้วนมีบทบาทเด่นในการพัฒนาสังคมทั้งด้านจิตใจและชุมชน พระสงฆ์เหล่านี้มุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นสำคัญ โดยอบรมจิตใจ ลดละอบายมุข และส่งเสริมการปฏิบัติธรรม เช่น วิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อยกระดับคุณภาพจิตใจของประชาชนให้บริสุทธิ์และเข้มแข็ง ควบคู่กับการสร้างความร่วมมือในชุมชน

ผ่านการระดมความคิดเห็นและพลังของประชาชนในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีการลงมือพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การร่วมแรงร่วมใจกันปรับปรุงเส้นทางคมนาคม โดยพระสงฆ์และชาวบ้านใช้เครื่องมือทางการเกษตรที่มีอยู่ช่วยกันถางป่า ขุดดิน และพัฒนาถนนภายในชุมชน อันสะท้อนถึงพลังของความสามัคคีและการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง

2. การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ

บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในด้านเศรษฐกิจนั้น มุ่งเน้นการชี้แนะให้ประชาชนดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณ มีความสมดุลในการบริโภคและการใช้ทรัพยากร อันสอดคล้องกับหลักการดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์” หรือ “เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ” ซึ่งเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ดังกล่าว มีลักษณะสำคัญที่สามารถสรุปได้ ดังนี้

1) แนวคิดเศรษฐศาสตร์สายกลางตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นความพอดีและความสมดุลในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการบริโภคที่ตอบสนองความจำเป็นอย่างเหมาะสม อันนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เน้นการตอบสนองความต้องการไม่จำกัด เศรษฐศาสตร์แนวพุทธให้ความสำคัญกับปัญญาและฉันทะในการกำกับพฤติกรรม ทำให้เกิดความพึงพอใจบนพื้นฐานของความพอดี ไม่ใช่ความอยากที่ไร้ขอบเขต อีกทั้งยังยึดหลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แนวทางดังกล่าวจึงเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตอย่างสมดุล และนำไปสู่ความยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและสังคม

2) เศรษฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์มีลักษณะที่สำคัญที่ถือว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่างเป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือเป็นกิจกรรมในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ไปด้วยในตัว ไม่ว่าการบริโภค การตลาด การแลกเปลี่ยน การค้าขาย โดยภาพรวมกิจกรรมในการดำเนินชีวิตทุกอย่างในภาพรวมของมนุษย์ในด้านวัตถุ ที่จะส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดี และเป็นรากฐานแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือพัฒนาศักยภาพของตนเอง ดังนั้น พุทธศาสตร์นี้มองเศรษฐศาสตร์และกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างไร อย่างน้อยให้เห็นว่า มันเป็นส่วนที่ส่งเสริมการมีชีวิตที่ดีงาม ยังเป็นส่วนที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตเพื่อจุดมุ่งหมายในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้มนุษย์ได้มีโอกาส มีความพร้อมยิ่งขึ้น ในการที่จะเข้าถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่ประเสริฐที่ชีวิตจะพึงได้รับยิ่ง ๆ ขึ้นไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2537)

3. การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม

วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจของประชาชน ขณะที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้แทนในการดำเนินบทบาทต่าง ๆ ของสถาบันศาสนา โดยเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและเป็นหลักยึดเหนี่ยวแห่งศรัทธาของสังคม อีกทั้งยังมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน ปัจจัยที่เชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคมคือ 1) ความบริสุทธิ์ 2) ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ 3) ความเป็นผู้นำทางสติปัญญา อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ยังคงมีบทบาทต่อสังคมไทยมากน้อยแตกต่างกันไปตามบริบทและการเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคม โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทหรือท้องถิ่นที่ห่างไกล พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่สำคัญหลายประการเช่นเดียวกับในอดีต ทั้งในด้านการอบรมสั่งสอน การให้คำปรึกษา และการเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชน อีกทั้งคนไทยส่วนใหญ่ยังคงมีความผูกพันกับวัดและพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่นตลอดช่วงชีวิต ตั้งแต่การเกิด ไปจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต, 2526) ได้อธิบายถึงบทบาทและความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ต่อสังคมว่า วัดทำหน้าที่เสมือนศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรม เป็นแหล่งรวบรวมศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมประหนึ่งพิพิธภัณฑ์มีชีวิต อีกทั้งพระสงฆ์ยังสามารถเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้าได้อย่างเหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ หากมีการดำเนินการอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับบริบทของสังคม ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความใกล้ชิดและความศรัทธาอันลึกซึ้ง โดยพระสงฆ์สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างแท้จริง ขณะที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังด้วยความเลื่อมใสมิใช่ด้วยความหวาดกลัวต่ออำนาจ ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปด้วยความสมัครใจและความร่วมมือ อันก่อให้เกิดทั้งความสำเร็จของงานและคุณค่าทางจิตใจแก่ผู้มีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์

4. การพัฒนาชุมชนด้านสาธารณสุข

พระสงฆ์มีบทบาทในการช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนในด้านต่าง ๆ มายาวนาน รวมถึงด้านการรักษาพยาบาล เนื่องจากวัดในอดีตทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในฐานะสถานศึกษา สถานพยาบาล และแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรม ขณะที่ในปัจจุบัน แนวคิดด้านสาธารณสุขมูลฐานซึ่งมุ่งเน้นการพึ่งตนเองของบุคคล ครอบครัวและชุมชน ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย วัดและชุมชนจึงยังคงมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกันอย่างใกล้ชิด พระสงฆ์และวัดจึงนับเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนา โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่ประชาชนยังมีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541) พระสงฆ์

สามารถระดมทรัพยากรจากกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทอดผ้าป่า เพื่อนำมาสนับสนุนการดูแลสุขภาพของชุมชน เช่น การจัดตั้งตู้ยาประจำวัด เป็นต้น นอกจากนี้ บทบาทของพระสงฆ์ในด้านสาธารณสุขมูลฐานยังครอบคลุมถึงการส่งเสริมความรู้และการดูแลสุขภาพอย่างรอบด้าน ได้แก่ การศึกษาความรู้ด้านการรักษาเพื่อสงเคราะห์ประชาชน การจัดตั้งตู้ยาสามัญประจำชุมชน การปลูกและใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ตลอดจนการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้น้ำสะอาด การป้องกันโรค และการส่งเสริมสุขภาพ อีกทั้งยังมีการจัดอบรมให้ความรู้ด้านสาธารณสุขเบื้องต้นแก่พระสงฆ์และประชาชน โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานด้านสาธารณสุขในพื้นที่

ที่สำคัญพระสงฆ์ยังมีบทบาทในฐานะ “พระคิลานุปัฏฐาก” คือผู้ดูแลภิกษุอาพาธและขยายบทบาทสู่การดูแลผู้ป่วยในชุมชน อันสะท้อนถึงหลักเมตตาธรรมและการเกื้อกูลซึ่งกันและกันในสังคม ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมอาชีพของประชาชน เนื่องจากการมีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอย่อมเป็นรากฐานสำคัญของการมีสุขภาพกายและใจที่สมบูรณ์ (กรมสุขภาพจิต, 2562) ด้วยเหตุนี้ บทบาทของพระสงฆ์ในด้านสาธารณสุขมูลฐานจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

อารียา ลิ้มสุวัฒน์ (2526) ได้อธิบายถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ภายใต้โครงการพระธรรมทูตและพระธรรมจาริก ว่าพระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทพระสงฆ์มีบทบาทมากในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน ทั้งในด้านการวางแผนและการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการฝึกอบรมพระผู้นำในชนบทให้มีทักษะด้านการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ

องค์ความรู้ที่ถ่ายทอดครอบคลุมทั้งด้านเทคนิคพื้นฐาน เช่น การจัดการน้ำ การดูแลสุขอนามัย โภชนาการ และการป้องกันรักษาโรค บทบาทดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์มิได้จำกัดอยู่เพียงการเผยแผ่ธรรมะเท่านั้น หากยังเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มชาวเขาและชุมชนชนบทที่ยังขาดโอกาสในการเข้าถึงความรู้และบริการพื้นฐาน จึงนับได้ว่าพระสงฆ์ตามโครงการดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการนำองค์ความรู้ไปพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

5. การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2541) ได้นำเสนอผ่านการสัมมนาว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยความผูกพันระหว่างพระกับป่ามีมาอย่างยาวนาน เนื่องจากป่าเป็นสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการฝึกตนตามพระธรรมวินัย อีกทั้งยังได้รับการดูแลคุ้มครองผ่านบารมีและวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์ พระจึงทำหน้าที่เป็นแบบอย่างในการปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้ต่อชีวิตมนุษย์ ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาระหว่างพระสงฆ์กับป่าปรากฏชัดในสังคมพุทธ โดยเฉพาะในวัดป่าที่เป็นศูนย์กลางทั้งทางจิตใจและสิ่งแวดล้อม พระธุดงค์มักเลือกพื้นที่สงบในป่าเพื่อฝึกปฏิบัติ ขณะที่ชาวบ้านให้การอุปถัมภ์ดูแล และได้รับการถ่ายทอดหลักธรรมกลับคืนสู่ชุมชน ตัวอย่างเช่น วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ที่เน้นการเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่า วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี และสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ดำเนินชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ ตลอดจนวัดอรัญญาวาส จังหวัดน่าน ที่มุ่งสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบบนพื้นฐานของความร่วมมือทุกภาคส่วน ดังนั้น จากการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ สามารถสรุปบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ออกเป็น 4 ประการหลัก

1) ด้านการอนุรักษ์ ช่วยนำชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างป่าชุมชนรักษาป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ

2) ด้านชุมชน เป็นตัวอย่างของการอยู่แบบเรียบง่าย และใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดรู้คุณค่า

3) ด้านวัฒนธรรม ช่วยรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) ด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้นำและสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชุมชน

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนับเป็นภารกิจสำคัญอีกประการหนึ่งของพระสงฆ์ที่พึงประพฤติปฏิบัติ เนื่องจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงจิตใจของประชาชนนั้น มิได้อาศัยเพียงการแสดงธรรมเท่านั้น หากแต่บรรยากาศภายในวัดที่ร่มรื่นสะอาด และเป็นระเบียบเรียบร้อยยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยดึงดูดให้ผู้คนเข้าหาธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น พระสงฆ์จึงควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งทำหน้าที่เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งผลให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดีและเอื้อต่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังจำเป็นต้องลงมือปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรมก่อน เพื่อเป็น

แบบอย่างแก่ประชาชน เปรียบเสมือนผู้นำที่ลงสู่การปฏิบัติด้วยตนเอง ย่อมสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ตามให้เกิดความศรัทธาและพร้อมร่วมมือปฏิบัติตาม เมื่อชาวบ้านเห็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณให้ความสำคัญและลงมืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ก็จะเกิดแรงจูงใจในการร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นการเผยแผ่ธรรมะเชิงปฏิบัติที่ทรงคุณค่าในลักษณะ “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” อย่างแท้จริง

สรุป/ข้อเสนอแนะ

พระสงฆ์ในสังคมปัจจุบันได้กลายเป็นผู้นำคนสำคัญในสังคมที่มีบทบาทโดดเด่นในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน ทั้งด้านการพัฒนาและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยมิได้จำกัดบทบาทอยู่เพียงในมิติทางศาสนา หากยังทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ประชาชนทั้งในด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาชุมชน ควบคู่กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง การบรรยายธรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงองค์ความรู้เข้ากับวิถีชีวิต ทำให้ประชาชนตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เข้าใจคุณค่าแห่งโบราณวัตถุและโบราณสถานที่สืบทอดมาแต่บรรพชน อีกทั้งยังช่วยปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจร่วมกัน อันนำไปสู่ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น และการตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในระยะยาว

บทบาทของพระสงฆ์ในแต่ละมิติสะท้อนถึงความเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งในเชิงคุณธรรม จริยธรรม และปัญญา พระสงฆ์จึงพึงดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดี ควบคู่กับการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจในการหลอมรวมพลังของคนในชุมชนให้เกิดความร่วมมือและความสามัคคี การบูรณาการหลักธรรมเข้ากับกระบวนการพัฒนาชุมชนสามารถต่อยอดสู่การออกแบบกิจกรรมหรือโครงการที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ อาทิ โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข และโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และเป็นพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมให้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

การเสริมสร้างบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน ควรดำเนินควบคู่กับการสนับสนุนอย่างเป็นระบบจากภาครัฐและภาคีที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านการพัฒนา

องค์ความรู้ การบริหารจัดการ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน สถานศึกษา และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย แนวทางดังกล่าวยังสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาองค์ความรู้เชิงวิชาการ อาทิ การสร้างตัวแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นศูนย์กลาง การศึกษาปัจจัยความสำเร็จของวัดต้นแบบ และการเชื่อมโยงบทบาทพระสงฆ์กับกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืนในระยะยาว **ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางพัฒนา** ในบริบทของสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่งผลให้ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การพัฒนาชุมชนจึงมิอาจอาศัยเพียงกลไกของภาครัฐเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องอาศัยพลังทางสังคมจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พระสงฆ์” ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชนมาอย่างยาวนาน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อไปนี้จึงมุ่งเน้นทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงปฏิบัติการในระดับพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการและยั่งยืน **1) การส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและคุณธรรมของชุมชน** ภาครัฐควรกำหนดนโยบายสนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทอย่างชัดเจนในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน โดยมุ่งเน้นการอบรมคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจิตใจของประชาชนผ่านหลักพุทธธรรม อันจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ลดปัญหาอบายมุข และเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมได้ ทั้งนี้ พระสงฆ์ควรได้รับการสนับสนุนให้เป็น ต้นแบบทางคุณธรรม (พระปลัดพิพัฒน์พงษ์ ภทฺทวโส, 2563) ที่สามารถถ่ายทอดค่านิยมที่ดีสู่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคนอันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชน **2) การบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และราชการ** การพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน จึงควรส่งเสริมให้เกิดการบูรณาการระหว่าง “บ้าน–วัด–ราชการ” โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือ พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมอาชีพ การจัดกิจกรรมทางสังคม และการอนุรักษ์วัฒนธรรม อีกทั้งยังสามารถขับเคลื่อนโครงการเชิงนโยบายที่มีอยู่ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ซึ่งมุ่งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านกายภาพ สังคม และจิตใจ และโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมและวินัยทางสังคมผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชน การดำเนินโครงการลักษณะดังกล่าวจะช่วยเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือให้มีความเข้มแข็ง ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน และเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างเป็นระบบ (พระมารุต กิตฺติปาโล,

2562) **3) การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน** พระสงฆ์ควรได้รับการพัฒนาองค์ความรู้เพิ่มเติมในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เช่น การบริหารจัดการชุมชน การสาธารณสุขเบื้องต้น การส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน (พระครูสาครธรรมประสิทธิ์, 2564) นอกจากนี้ ควรมีการจัดหลักสูตรฝึกอบรมหรือเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างทักษะและศักยภาพของพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและทันสมัย **4) การสนับสนุนบทบาทพระสงฆ์ด้านเศรษฐกิจชุมชนและการพึ่งพาตนเอง** พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา โดยภาครัฐควรสนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านอาชีพ การออม และการจัดการทรัพยากรในชุมชน พระสงฆ์สามารถเป็นผู้ชี้นำให้ประชาชนรู้จักการดำรงชีวิตอย่างพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน (พระครูสาครธรรมประสิทธิ์, 2564) ซึ่งจะช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมได้ในระยะยาว **5) การสนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณอย่างต่อเนื่อง** ปัญหาสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ คือ การขาดความต่อเนื่องและการสนับสนุนจากภาครัฐ ดังนั้น ควรกำหนดนโยบายในการจัดสรรงบประมาณ ทรัพยากร และการสนับสนุนด้านวิชาการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้พระสงฆ์สามารถดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ (พระมารุต กิตฺติปาโล, 2562) ควรมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน **6) การส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาวะชุมชน** พระสงฆ์ควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการสร้างเสริมสุขภาวะของประชาชน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรม เช่น การรณรงค์รักษาสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจ และการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อประโยชน์ของชุมชน (พระปลัดพิพัฒน์พงษ์ ภทฺทวโส, 2563) บทบาทดังกล่าวจะช่วยให้ชุมชนเกิดความสมดุลทั้งด้านกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวนี้ มุ่งเสริมสร้างบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนเชิงนโยบายที่ชัดเจน ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ในทุกมิติ พร้อมทั้งบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อให้พระสงฆ์สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง สมดุล และยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2563). คู่มืออาสาพัฒนา (อสพ.) รุ่นที่ 71. เรียกใช้เมื่อ 25 เมษายน 2569 จาก https://chumchon.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/106/2019/11/191028115255_เล่ม-1- คู่มือสำหรับ-อสพ.pdf

กรมสุขภาพจิต. (2562). คู่มือการดำเนินงานพระคิลานุปัฏฐาก (Care Giver). กรุงเทพมหานคร: กระทรวงสาธารณสุข.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.

ธนัญชัย วิจิตรพันธ์. (2562). ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 45(2), 1–20.

เบญจา มังคละพฤกษ์. (2552). พระกับการเมือง หลวงตามหาบัวกับทักษิณ. นนทบุรี: สำนักพิมพ์บ้านหนังสือ.

พระครูสาครธรรมประสิทธิ์. (2564). พระสงฆ์กับบทบาทในการพัฒนาชุมชนเทศบาลตำบลท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร. วารสารพุทธมัคค์, 6(1), 65–75.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2537). เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระปลัดพิพัฒน์พงษ์ ภทฺทวโส. (2563). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 6(3), 237–251.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2564). พระสงฆ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมารุต กิตฺติปาโล. (2562). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 4(1), 18–27.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2526). พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2530). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระสุธีรัตนบัณฑิ และคณะ. (2563). คู่มือและแนวปฏิบัติโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข. เรียกใช้ 14 พฤษภาคม 2569 จาก https://kpt.onab.go.th/th/ebook/category/detail/id/1/iid/107

พิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร. (2540). ศาสนาพุทธ: สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน. ใน รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2541). พระกับป่า: บทบาทของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมชาย ศรีวิรัตน์. (2556). คุณภาพชีวิตดีมีความสุข. เรียกใช้เมื่อ 25 เมษายน 2569 จาก https://www.gotoknow.org /posts/549132

สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2530). การพัฒนาชุมชนชนบทแนวพุทธวิธี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2567). รายงานประจำปี 2567. เรียกใช้ 14 พฤษภาคม 2569 จาก https://www.onab.go.th/th/file/get/file/20251021609f80bcbcc53aeaea9b46f9a0ae082c152002.pdf

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). เรียกใช้ 14 พฤษภาคม 2569 จาก https://drive.google.com/file/d/1OAFwp4g5 yPqpJIbCmN__yXif-4jeXjPT/view

อารียา ลิ้มสุวัฒน์. (2526). บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.2500 – 2520. ใน วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหิดล.

Chambers, R. (1994). Participatory rural appraisal (PRA): Analysis of experience. World Development, 22(9), 1253–1268.

Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.

UN. Bureau of Social Affair. (1955). Social Progress Though Community Development. New York: The UN Publication.

United Nations. (1987). The Future we want. Retrieved from http://www.un-docu ments.net/our-common-future.pdf